

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад

**„Почеци нафтне кризе 1973. године у
београдској штампи“**

Ментор:

проф. др Дубравка Стојановић

Студент:

Драган Арбутина

Београд, 2021. године.

Садржај

1. Предговор	3
2. Увод	5
3. „Нафта као петролејско оружје“	7
„Крај споразума из Бретон Вудса“	10
„Гадафијево ревидирање “пола-пола“ начела и Техерански споразум“	11
„Јомкипурски рат“	12
„Први нафтни шок“	18
4. „Мирис нафте“	24
5. Закључак	32
6. Библиографија	34

Предговор

Према истраживањима која је спровела Агенција Јунајтед прес интернешенел (UPI)¹ међу новинарима целог света, најважнији догађаји који су обележили 1973. годину су : нови рат на Блиском истоку, афера Вотергејт, енергетска криза и арапски ембарго на извоз нафте Сједињеним Америчким Државама, западној Европи и Јапану.² Овај последњи наведени догађај изазваће прву велику светску економску кризу после Другог светског рата, те ће као такав бити предмет велике полемике и интересовања, како у свету, тако и у Југославији. Међутим, тај период југословенске историје слабије је истражен и растумачен у нашој историографији. Велике сличности кризе коју данас преживљавамо и оне коју је свет задесила 70-их година прошлога века наводе на размишљање и успостављање одређених паралелизама. Овај рад, стога, претендује да прикаже аспекте спољне политике Југославије у периоду трајања поменуте нафтне кризе, да осветли њен утицај на Сједињене Државе, ширу међународну заједницу и политику несврстаних, али и стање унутар земље.

Југословенска штампа, дневна, недељна и периодична, главни је извор овог рада. Она ће пуно простора посветити овој теми те ће је и испратити све до њеног историјског краја, до укидања ембарга, марта 1974. године. Новинари ће о арапском ембаргу писати са великим интересовањем, а поједини дневни и недељни листови, попут *Политике* и *Нин-а* (Недељне информативне новине), које ћемо пратити и анализирати, има ће и своје извештаче на Блиском истоку. Они су директно са терена извештавали о ратним операцијама у току рата, а затим ће, по окончању борби, наставити да прате реаговања арапских и израелских влада поводом уведеног ембарга. Штампа је тако редовно извештавала своје читаоце о новим поскупљењима нафте и скоку цена на светском тржишту, коментарисала деловање појединих држава и реакције јавних мњења у њима, те преносила ставове домаћих и страних државника. Штавише, може се рећи да се, у периоду од октобра 1973. до априла 1974. године, управо највише писало о арапском

¹ UPI– United Press International

² Догађај године-како их види светска штампа, *Политика*, 29. децембар 1973, 4.

ембаргу на извоз нафте. Београдске дневне и недељне новине су тако, у поменутом периоду, објавиле на стотине чланака о догађајима везаним за ову тему, од кратких агенцијских вести чисто информативног карактера, којих је било највише, до стручних политичких, правних и војних анализа, које су писали искусни новинари и аналитичари, најчешће у недељним новинама. Такође, врло често су преношени текстови из стране штампе, чланци из амерички, арапских и западноевропских новина.

Једног новинара, међутим, морамо посебно издвојити. Реч је о новинару Политике Божићу Дикићу који се из недеље у недељу трудио да, у рубрици посвећеној “Светској привреди и финансијама” - која је излазила само понедељком, својим стручним коментарима и анализама појасни актуелну нафтну кризу.

Поред тога, приметно је било, без обзира на велики број текстова посвећено овој теми, да су вести о нафтној кризи и ембаргу углавном били концентрисани на странама посвећеним дешавањима из иностранстава (на другој, трећој и четвртој страни), односно рубрикама посвећеним економији, осим у ситуацији када су ти догађаји били везани за Југославију и њену политику. Наиме, тада су се такве вести налазиле, углавном, на насловним странама. Занимљиво је и то, да су велики број карикатура, како домаћих аутора, тако и карикатура из страних новина, често красиле странице југословенске штампе.

Због обимности ове теме, у договору са ментором проф.др Дубравком Стојановић, рад који је првобитно требао да обухвати цео феномен, скраћен је на њен почетак (на почетак нафтне кризе), те ће као такав настати на основу анализе текстова објављених у периоду од октобра 1973. до јануара 1974. у новинама *Политика* и *Нин*, јер су управо та два часописа била најрелевантнија и најмање подложна притиску у свом извештавању, што због својих изузетних и искусних новинара што због своје јако дуге традиције. За догађаје пре избијања нафтне кризе користио сам литературу о којој сам претходно консултовао са ментором.

Коришћени часописи су консултовани у Одељењу периодике Библиотеке града Београда, те се и овим путем захваљујем љубазном особљу ове културне установе.

Увод

На потенцијалну функцију нафте као спољнополитичког инструмента држава указивали су политичари, економски стручњаци и истраживачи међународних односа непосредно после окончања другог светског рата. У том периоду Сједињене Америчке Државе постају главни снабдевач нафтом западне Европе. Међутим, стално погоршавање америчког енергетског биланса, условљено, поред осталог, исцрпљивањем домаћих нафтноосних резерви, неодговарајућим улагањима у отварању нових налазишта, прекомерном потрошњом, а нарочито променом односа снага између америчких петролејских друштва и главних земаља извозница нафте у корист ових последњих, променили су положај САД на светском тржишту и указале САД да то је питање најпре од политичког значаја, а тек после тога привредни проблем. САД су затекле релативно неспремне чињеницу да зависе од нафте из иностранства, посебно из арапских држава. Слични проблеми су постојали и у Јапану и у земљама западне Европе.

Непосредна употреба ове сировине као инструмента спољнополитичког утицаја држава извозница датира од октобра 1973. када је по први пут то средство спољне политике систематично и свеобухватно примењено у виду ембарга од стране држава извозница. Тада су, наиме, водећи свој четврти рат с Израелом арапске владе одлучиле да употребе предности нафте, с идејом да утичи на интересе арапског света. Ова појава ће навестити значајне промене и нове процесе у међународној заједници.

Наиме, арапске земље произвођачи нафте, припаднице Организације земаља извозница нафте (ОПЕС)³, одлучиле су на конференцији у Кувајту, 17. октобра 1973. године, да смање извоз нафте у Сједињене Америчке Државе и друге земље које подржавају Израел у Јомкипурском рату, који је отпочео 6. октобра. Иако је ова одлука о ембаргу првенствено била усмерена против САД, поскупљење нафте од 70 одсто (са 3,01 на 5,11 долара по барелу⁴), које ће се већ наредног дана догодити, изазваће, посебно у Западној

³ ОПЕС (Organization of the Petroleum Exporting Countries) – Организација земаља извозница нафте. Ова међународна организација основана је 1960. године у Багдаду. Седиште ОПЕС-а се од 1965. године налази у Бечу.

⁴ 1 барел – 159 литара

Европи и Јапану, велику кризу праћену ланчаним повећањем цена разних индустријских производа и трошкова живота уопште. Први светски нафтни шок (oil shock), или како су га Јапанци назвали “ Oil Shokku“, је отпочео.

Интересантно је, да се нафтна криза дешава у тренутку када Сједињене Америчке Државе потреса један од највећих политичких скандала у историји - афера Вотергејт, у којој је њен председник тј. његов штаб бива оптужен за застрашивање, политичку шпијунажу и саботирање. Хенри Кисинџер, амерички секретар за спољну политику и саветник за националну сигурност, тада постаје de facto политичар који води америчку политику у тренутцима када долази до нафтне кризе. Занимљиво је и то, да исте године Хенри Кисинџер постаје добитник Нобелове награде за мир, што представља једну од највећих енигми тога доба.

СССР у истом периоду шири свој утицај на Блиски исток сарадњом са Арапима, притом озбиљно нарушавајући америчке интересе на Средњем и Блиском истоку. Због тога Американци појачавају своју дипломатску делатност у циљу унапређења билатералних односа ових двеју земаља. Тако само 1973. године долази до неколико посета највиших америчких државника Москви. Међутим, до рата на Блиском истоку ипак долази.

У периоду у коме се ова нафтна криза одиграла позиција Југославије веома је занимљива. Југославија, на челу са „највећим сином народа и народности“ Јосипом Брозом Титом водила је несврстану политику која је тада јасно дефинисала своје ставове поводом новог рата на Блиском истоку. Југославија и све несврстане земље су осуђивале Израел, који је по њима најбруталније кришио међународна права и залагале се за хитну интервенцију у циљу решавања блискоисточне кризе. СФРЈ је због такве политике била изузета од арапског ембарга. С друге стране, она се трудила да добре односе, које је коначно остварила са САД, одржи.

НАФТА КАО ПЕТРОЛЕЈСКО ОРУЖЈЕ

Осамдесетих година XIX века црни тешки муљ који данас зовемо нафтом није имао никакве тржишне вредности, осим као гориво за нове уљане свеће, који је изумео један немачки произвођач. То се гориво тада звало “камено уље“, јер је цурило из стена у неким нафтним подручјима попут Пенсилваније, Русије или Румуније. Тих година Џон Д. Рокфелер оснива предузеће Standard Oil Co. ради покривања тржишта уљаним свећама у САД, не слутећи да ће тако направити прву нафтну компанију. Међутим, неколико година касније то “камено уље“ ће добити нову намену. Наиме, пре него што је Рудолф Дизел измислио мотор помоћу кога ће и летење небом постати могуће, септембра 1882., Британски адмирал лорд Фишер је настојао да убеди своју владу да мора у своју морнаричку флоту уместо погона на угаљ увести погон на нафту. Он је сматрао да би нафта, у будућности, могла имати велику војно-стратешку важност која би била неопходна за британску превласт на светским морима. Али тек 1905. године британске тајне службе и Влада коначно схватају важност новог горива и идеје лорда Фишера. Међутим, тада, та идеја бива суочена са новим проблемима. Због чињенице да Британија није имала своје изворе нафте, и да се морала ослањати на изворе Сједињених Држава и Јужне Америке, она ће почети да се задужује код великих светских банака како би набавила ову сировину за потребе своје морнарице, а касније и индустрије, које су све више прелазиле на motore које користе нафту.⁵ Тако је отпочела ера модерне нафтне индустрије али и ера ратова, због превласти и монопола над овом сировином, који ће се ускоро због ње водити.

Између 1914. године, када је отпочео Први светски рат, и 1918. године, када се завршио, нафта се дефинитивно показала као главно оружје за успех револуције у војној стратегији. Настало је једно ново доба у коме су ваздушна ратовања, покретне тенковске борбе и брже поморско маневрисања зависиле управо од ове сировине.⁶

⁵ F. William Engdahl, *Stoljeće rata - Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Zagreb 2003, 33-49.

⁶ Исто, 51.

Од службеног завршетка Другог светског рата и успостављења новог светског поретка, утемељена на монетарном споразуму који су амерички и британски преговарачи саставили 1944. године у Бретон Вудсу, свет је постао поприште непрестаних ратова и сукоба који су по људским жртвама далеко већи од два велика светска рата.⁷ У добу који ће уследити улога нафте ће, самим тим, постати још значајнија. Она ће тако постати неопходна, како за вођење рата, јер је на њој базирано модерно оружје, тако и за одржавање мира, јер је представљала главни погон модерне индустрије и умногоне целог друштвеног живота цивилног света.

Производња нафте, као извор енергије, у великим количинама почиње у првој половини двадесетог века, коментарише и анализира Нин у једном од својих текстова посвећеној овој теми.⁸ У истом тексту Нин даје и кратку историју производње ове сировине почев од 1916. године када је у свету је било произведено “свега“ 68 милиона тона нафте. 1948. године се производи 468 милиона тона или осам пута више него у 1916. години. Да би се 1962. године у свету производило 1.251 милион тона нафте или 18 пута више у односу на 1916. годину. Из тога видимо, дакле, да је потреба за нафтом све више расла, али и да је производња пратила њен раст и тако бележила велики напредак.

Како се већ назирало 50-их година прошлог века, арапске земље Средњег истока и северне Африке, заједно са Ираном, постале су водећи регион у светској производњи нафте. До тада највећа производња је била, управо са највећих изворишта нафте, која су се налазила у Северној и Јужној Америци, СССР-у и Румунији.⁹ Међутим, проналажењем нових извора долази до премештање средишта производње нафте у средњоисточно-северноафрички регион (у арапске земље). Такве промене нису могле а да не допринесу променама политичких и економских односа између арапских и осталих, првенствено западних индустријализованих земаља. Пошто је од тада до 90-их година XX века и последња арапска земља стекла бар формалну независност од колонијалних империја, у већини ових земаља дошло је до крупних политичких промена и социјалних преображаја који су, поред осталог, ојачали свест у њима самима о неопходности оптималног

⁷ Исто, 11.

⁸ Нафта – ново оружје одбране, НИН, 16. децембар 1973, 6.

⁹ В.Векарић, *Нафта и спољна политика арапских држава*, Београд 1977, 33-37.

активирања петролејског богатства ради убрзавања властитог економског развоја и политичке еманципације. Настојања владајућих друштвених снага у арапским земљама богатим нафтом за веће суделовање у расподели користи од тог њиховог природног богатства које су претежно експлоатисале развијене западне земље посредством својих предузећа, постала су саставни део и чинилац њиховог друштвеног напретка, и борбе за стварну политичку и економску независност.¹⁰

У том контексту интересантне су изјаве и коментари арапских политичара и државника о функцији нафте као спољнополитичког инструмента. Тако је остала упамћена изјава египатског председника Гамала Абдела Насера који је изјавио 1955. године да је нафта „једна од трију главних компоненти арапске моћи“.¹¹ На тај начин Насер је упозоравао светску јавност на снагу Арапа али и на проблеме који би уследили, уколико би арапске земље произвођачи нафте, који у својим рукама држе готово 60 одсто нафтних резерви, увели било какав ембарго земљама увозницама.

Међутим, до таквих проблема доћи ће осамнаест година касније, сазревањем низа већ постојећих стања у међународној политици и привреди. Она ће најпре за последицу имати изазивање новог, четвртог по реду, арапско-израелско рата, а затим и увођење нафтног ембарга Сједињеним Државама и другим земљама које подржавају Израел у том рату. Да би се лакше схватило избијање нафтне кризе тј. како је нафта употребљена као оружје од стране Арапа, неопходно је укратко напоменути одређене догађаје без којих се не могу разумети прави узроци избијања ембарга, а који ће за последицу имати избијање кризе у целом свету. Управо ће догађаји из Либије, Техерана, САД представљати увод у то шта ће се октобра 1973. догодити.

¹⁰ Исто, 33-37.

¹¹ Исто, 7.

Крај споразума из Бретон Вудса.

Године 1969., при истеку прве године председничког мандата Ричарда Никсона, америчка привреда је опет ушла у рецесију. Да би победила кризу, камате су крајем 60-их година у Сједињеним Америчким Државама биле јако снижене, што је довело до осипања америчког долара у рекордним количинама. Да не би дозволио девалвацију долара, председник Никсон се 1970. године на домаћем тржишту окреће експанзионистичкој монетарној политици, али ни то му неће бити довољно да заустави рецесију. Тако, у мају 1971, Сједињене Државе бележе свој први месечни трговински дефицит, што ће је натерати на паничну продају долара у практично међународним размерама.¹²

Лета 1971. године, службене залихе злата САД-а представљале су мање од једне четвртине службених обвезница, што значи теоретски, да су сви инострани власници долара тражили злато за своје доларе, Вашингтон би био у озбиљном проблему јер не би имао начина да покрије дефицит у злату.¹³ Због тога, 15. августа 1971, Никсон прихвата савет уског круга својих водећих саветника, те повлачи потез на основу кога се службено обуставља конвертибилност долара у злато, чиме оставља читав свету у шоку. Инострани власници америчких долара сада нису више могли претворити свој папирни новац у злато из америчких златних резерви. Тим потезом САД једноставно раскидају одредбу система из Бретон Вудса из 1944. године. на основу кога је, почев од 1945. године, цена нафте, у светској трговини нафтом била, према међународном обичају, утврђена у доларима. Након ове Никсонове одлуке произвођачи нафте сада ће примати мање реалног дохотка за исту цену. Односно, оштро и нагло повећање светске цене нафте, значило би и драстично повећање потражње америчких долара којима се плаћала прекопотребна нафта.¹⁴

Али, план који се скривао иза Никсонове доларске стратегије од 15. августа 1971, избио је на видело тек 1973., након више од две године. У том периоду долази и до

¹² I. Dekanić, S Kuludžić, *Stoljeće nafte*, Zagreb 2002, 88- 92.

¹³ Исто

¹⁴ Исто

неколико важних споразума, између осталог оног у Техерану, после кога су промењени односи између великих нафтних компанија и земаља извозница нафте.

Гадафијево ревидирање “пола-пола“ начела и Техерански споразум

Формирана 1960. године у Багдаду превасходно да би произвођачи нафте стекли бољу позицију у односу на велике нафтне компаније, које су углавном биле америчке, британске или холандске, Организације земаља извозница нафте (ОПЕС) је тек 70-их година почела да показује своју снагу. Један догађај ће у том смислу имати велику важност за јачање ОПЕС-а, а то је долазак Моамара Ал Гадафија на власт у Либији.¹⁵

Након успошено изведеног државној удара и проглашења за председника Либијске републике Гадафи је затражио преговоре са нафтним компанијама како би ревидирао концесионе уговоре. Велике компаније су тај предлог одмах одбациле, али једна независна компанија Occidental Oil (уједно и главни концесионар либијске нафте) одлучила је да прихвати нове услове јер једноставно није имала других значајних извора нафте. Споразум је потписан, а цена либијске нафте је одмах скочила за 30% , пораст нафтне ренте за 20%, а расподела добити договорена је 55% према 45% у корист Либије.¹⁶

Тако се Гадафи претњом национализације 1971. изборио за напуштање дотадашњег начела расподеле добити „пола-пола“ што ће резултирати сламање доминације “седам сестара“ на тржишту нафте.¹⁷ Иначе “Seven Sisters”¹⁸ су чиниле : Standard Oil из Њу Џерсија и Standard Oil Company из Њујорка (сада Exxon Mobil); затим Standard Oil из Калифорније, Gulf Oil и Texaco (сада Chevron); Royal Dutch Shell; и Anglo-Persian Oil

¹⁵ М.Бабич, *Izraelско-arapski ratovi*, Zagreb 1982.

¹⁶ Исто

¹⁷ Исто

¹⁸ “Seven Sisters” –је термин који је 1950 год. први употребио италијански бизнисмен Enrico Mattei како би описао седам нафтних компанија које су створије „ Конзорцијум за Иран“ и доминирале у глобалној индустрији петролеја од средине `40-их до почетка `70-их година XX века.

Companу (сада ВР). Оне су до 1973. године конторилисале око 85% светских нафтних резерви.

Управо овај Гадафијев нафтни преседан био је важан догађај за прерастање ОПЕС-а у битног фактора на енергетском тржишту јер је довео до Техеранског споразума потписаног 1971. године. Тим су споразумом промењени односи између великих нафтних компанија и земаља извозница нафте. Најважнијим ставкама тог споразума нафтне компаније су се обавезале да ће повећати цене нафте за 33% на подручју Саудијске Арабије, Ирака, Ирана, Абу Дабија, Катара и Кувајта. Такође су се обавезале да ће повећати годишње цене нафте за 5% у периоду од 1973. до 1975. године. Разлог успеха тог споразума био је у хомогености ОПЕС-а коме се по први пут приклонио и ирански шах Реза Пахлави.¹⁹

Након ових споразума долази до повећања цена нафте и препуштања надзора на производњом нафте у руке ОПЕС-а. Тако националне компаније држава извозница нафте постају власници концесија за експлоатацију нафте и гаса. Међутим, нови израелско-арапски сукоб који ће уследити, знатно ће надмашити договорени пораст цена у Техерану.

Јомкипурски рат

Историја сукоба на Блиском истоку између арапских држава, с једне и Израела, с друге стране, започела је 15. маја 1948. године - само један дан пошто је на заседању Генералне скупштине Уједињених нација прокламовано оснивање државе Израел. Од тада непријатељства не престају, а инциденти по правилу доводили су до проширења израелске територије на рачун арапских земаља. И Нин и Политика већ у првим данима рата износе кратке рекапитулације ранијих окршаја, подсечајући тако своје читаоце на њих.²⁰

¹⁹ Исто

²⁰ Обновљени пожар, *Политика*, 7. октобар, 1973, 2 ; Четврти рат, *Нин*, 14. октобар 1973, 29, 30, 31, 32 и 33.

После првог рата 1948. и низа инцидената, до новог великог оружаног сукоба долази 1956. – тројном агресијом Велике Британије, Француске и Израела на Египат. Израелске трупе су по систему блиц-крига окупирале Синај и област Газе, али су се касније одатле повукле под притиском Уједињених нација.

До новог, трећег по реду, сукоба долази када Египатски председник Гамал Абдел Насер, ношен панарапским национализмом и успехом политике несврставања јача током 60-их војни притисак на Израел.²¹ Због тога, Израел, решен да изненади свог арапског непријатеља, одлучује да 5. јуна 1967. године отпочне рат, који је трајао свега 6 дана, у коме је Израел окупирао Синај, Цисјорданију и Голанску висораван. Након овакве муњевите победе Израела у арапским земљама долази до огромног политичког шока. Тај освојени простор, преноси Политика, је имао огромно стратегијско значење с обзиром на растућу производњу нафте којом се снабдевала западна Европа, а све више и САД.²²

Насеров наследник, генерал Анвар Ал Садат у немогућности да обезбеди америчку војну помоћ за обнову војске након рата са Израелом, почео се окретати СССР-у. Тако ће, у надолazeћем периоду СССР Египту испоручити на хиљаде тенкова, савремене авионе и ракетне системе земља-ваздух што ће за последицу имати не само нови арапско-израелски рат, већ и нарушавање америчких интереса на Средњем истоку ширењем совјетског утицаја у региону. САД, уколико су желеле да сачувају политички утицај на Блиском истоку, морале су спречити даље совјетско приближавање арапским земљама, у супротном би биле суочене са огромним геополитичким проблемом. С том намером су Американци почели да траже компромис између Арапа и Израела. Међутим, до компромиса никако није долазило.

Реагујући на израелске војне провокације, две арапске земље, Египат и Сирија, у координисаном противнападу, продрле су 6. октобра, на дан великог јеврејског празника Јом Кипур, на територију коју Израел већ толико година држи под окупацијом. Арапима

²¹ М.Бabić, *Izraelско-arapski ratovi*, Zagreb 1982.

²² Шест немирних година, *Политика*, 8. октобар 1973, 3.

полази за руком да, одмах на почетку рата, створе извесне мостобране и да нанесу непријатељу велике губитке. Тако започиње њихов четврти сукоб.²³

Тај рат ће у југословенској, али светској, штампи је бити ударна вест, стога не чуди чињеница да ће пуно текстова бити посвећено овом догађају. Југословенски, дневни и недељни, листови редовно су се трудили да своје читаоце извештавају о најновијим дешавањима на Блиском истоку. Тако су текстови и извештаји са ратишта биле ударне вести које су красиле прве странице свих дневних новина, док су некако, све остале вести, биле у другом плану. Како је тај рат и за СФР Југославију био врло значајан, због блиске сарадње са арапским земљама, неколицина новинара из разних редакција, била је послата у сам епицентар дешавања како би са лица места имале ексклузивне вести. Новине су се просто утркивале, која ће пре објавити неку занимљивост са ратишта. Тако су и листови Политика и НИН имали своје извештаче на Блиском истоку.

Развој операција на бојишту, у првим данима рата, показао је да је четврти арапско-израелски рат најмање сличан трима претходним. Он је, по ангажованом војном потенцијалу и губицима у првих неколико дана, наговестио да ће у сваком случају трајати дуже него што је то ико наслуђивао. Како преноси „Политика“ најважније је било видети какве ће размере овај сукоб узети и какве ће последице имати на оно што остаје кључ сваког решења на Блиском истоку : напуштање територије које је Израел окупирао пре пуних 6 година.²⁴

За сагледавање последица рата и за решавање таквих проблема било је, ипак, потребно време, међутим, на почетку овог Јомкипурског рата (или Октобарског рата – како је често овај рат тада називан у новинама), могле су се уочити две велике промене. Наиме, по први пут од 1967 године, ситуација на ратишту се променила – Израел је почео да губи, те је тако мит о непобедивости Израелске војске сада је био озбиљно пољуљан. Друга крупна промена можда је била и важнија од прве, а огледала се у јединству арапског света у целини, или бар у њеној величини. Све те промене, међутим, нису морале да значе и да је на главним боиштима све било решено. И једни и други, појачани

²³ Обновљени пожар, *Политика*, 7. октобар 1973, 2.

²⁴ Цена агресије, *Политика*, 8. октобар 1973, 3.

са стране, ратовали су жестоко и непрекидно. Тако се рат, бар после првих дана, није могао назирати крају.

Поводом ескалације ратних операција на Блиском истоку огласило се и председништво Савезног извршног већа, на челу са Џемалом Биједићем, те је, логично, управо то била главна вест тога дана. Они су сматрали да је нови рат последица трајне и симшљене агресије Израела на арапске земље и арапски народ Палестине, пише Политика на својој насловној страни. Такође, наводи се у истом тексту, да југословенска влада даје одлучну и свестрану подршку праведној борби арапских земаља против Израела у складу са одлукама врха несврстаних земаља. У складу са тим ставом и председник Тито одлаже свој пут у Данску где је требао да буде у вишедневној посети.²⁵ Видимо на основу ових наслова и чланака да је правац југословенске политике и даље исти тј. да је та несврстана политка и даље била стуб њене спољне политике.

У истом периоду НИН пише, да Арапи који с успехом ослобађају источне обале Средоземног мора, ни после једанаест дана рата с Израелом, нису употребили своје најјаче оружје. У овом недељном гласнику наводи се, да није у питању било оружје још моћније од ракете, о којем је Садат често говорио, нити неко друго тајно оружје. Наиме, реч је била о нафти, или, како се све чешће писало по новинама о „петролејском оружју“.²⁶ Већ и само помињање могућности да се примени и ово оружје, изазвало је код главних израелских савезника такав страх, а одмах затим и претње, да је свима јасно колико се страхује од евентуалне употребе арапске нафте као оружја у овом рату. Амерички председник Никсон је недвосмислено подсетио произвођаче петролеја на судбину која је својевремено задесила иранског премијера Мосадика, који је збачен када је покушао да национализује иранску петролејску индустрију.²⁷ Ништа мање јасан и агресиван није био ни генерални секретар Атлантског пакта Јозеф Лунс, који је рекао да би свако обустављање испорука арапског петролеја западним земљама представљало

²⁵ Свестрана подршка арапских земаља, *Политика*, 8. октобар 1973, 1. ; Одложена посета Тита краљевини Данској, *Политика*, 8. октобар 1973, 1.

²⁶ Петролејско оружје, *НИН*, 21. октобар 1973, 26-27.

²⁷ Исто

„готово непријатељски акт“.²⁸ Јасно је било тада да је страх од петролејског оружја велики.

„Политика“ такође пише, у текстовима посвећеним овим догађајима, о нафти као моћном оружју Арпа. У њима се каже, да би за крајњи исход од великог утицаја могла, и те како, да буде и чињеница да је арапска нафта, за којом се у западним индустријским земљама осећала све већа потреба, сада више него икад била под контролом арапских влада.²⁹ Поред тога, притисак се појачавао после сазнања да је у Ираку извршена национализација америчке петролејске компаније „Басра“ - што представља значајан потез делом због очигледне намере да се тиме пружи пример другима за сличну акцију, а делом због тога што ће створити далекосежне консеквенце за концерне који су тиме погођени.

О нафти се дакле, тих дана, у југословенској штампи, често писало као о оружју чији су домети далекосежнији и знатно дуготрајнији него саме војне операције.

Само избијање рата на Блиском истоку изазваће последице које су се одмах осетиле у неким западним земљама, и то чак и пре него што су земље-произвођачи нафте, из Арапско-Персијског залива, у Кувајту одлучиле да ли ће и у којој мери да примене ово оружје. Због израелских ваздушних напада на нафтоводе које се завршавају у Банијасу и Тартус у Сирији, као и смањеног прилива нафте из Саудијске Арабије у Либан, Запад већ добија милион барела нафте мање дневно. Овај мањак у почетку није изазвао већу забринутост потрошача, али је одмах покренуо разна питања, шта ће се десити уколико би све цеви нафтовода у овом подручју остале затворене? Како би западне земље функционисале без дванаест милиона барела дневно!? Хоће ли арапске земље прибећи петролејском бојкоту? Колико ће нафта поскупети? Ова и слична питања, у наредним ће данима провлачити се кроз југословенску штампу.³⁰

²⁸ Лунс прети арапским земљама, *Политика*, 16.октобар 1973, 3.

²⁹ Како ратовати петролејом, *Политика*, 17. октобар 1973, 4.

³⁰ Божидар Дикић, Нафта као оружје у рату на Блиском истоку, *Политика*, 15. октобар 1973, 4.

Међутим, одговоре на та питања није било лако дати. Из арапских кругова је потекао предлог, који су поднели Ирак и палестински ослободилачки покрет, да се одржи вандредно заседање арапских министара петролеја. На том састанку, који би био одржан у Кувајту, расправљало би се о питању коришћења нафте као оружја арапских земаља против Израела, САД и других западних држава које испоручују Израелу оружје или га помажу на неки други начин. Поред тога, министри арапских произвођача нафте, би такође расправљали о могућностима за пружање помоћи Египту и Сирији у рату са Израелом.

Такође, занимљиво је и питање превоза и дистрибуције нафте, које се само по себи наметало арапским министрима. Оно није било нимало једноставно и ни лако за решити. Наиме, откако је 1967. године затворен Суецки канал, нафта из Арапско-Персијског региона се махом превозила великим танкерима око Африке. То је био један дугачак пут али у том тренутку једини могући. Тако су, тим путем, из подручја Персијског залива арапски извозници испоручивали, танкерима, иностранству близу 700 милиона нафте годишње, док је Иран, на исти начин, продавао близу 250 милиона тона. Главни купци ове нафте су Енглези и западни Немци, затим остале западно европске земље, док су САД откупљивале само сразмерно мале количине.³¹

На основу текста који је маестрално написао новинар Политике, Божидар Дикић, видимо да се те 1973. године ситуација на Блиском истоку видно разликовала од времена претходног синајског рата 1967. године, како због проходности Суецког канала тако и због чињенице да су онда западне компаније држале већи део концесија, док су, 1973, оне делом развлашћене, делом сужене у правима експлоатације. Међутим, неке арапске земље су и поред ембарга остале зависне од западног тржишта и партнера, којима продају нафту и од којих примају значајне кредите, неопходне за своје домаће програме привредне консолидације. Ово се нарочито односи на Саудијску Арабију, Ирак, Иран и Алжир. На основу тога, Б. Дикић констатује, да се продаја нафте наметала као проблем „затвореног круга“ : арапске земље су принуђене да је продају Западу да би од тих прихода могле да финансирају наставак рата Израела, односно да помажу оне арапске

³¹ Исто.

земље које учествују у том рату.³² Међутим, о овом проблему као и о осталим последицама рата, није било лако говорити, поготово у тренутцима када се чинило да се рат тек захухтава.

Од тих првих наговештаја да би нафта могла бити и те како важан фактор у решавању блискоисточне кризе, југословенска штампа, а пре свега лист „Политика“, озбиљно почиње да се занима и бави проблемима изазваним несташицом нафте у свету, те готово у сваком броју објављује неколико текстова посвећених тој тематици.

Први нафтни шок

Неколико дана пре одлучујућег састанка на коме је „пала“ одлука о увођењу нафтног ембарга, вођени су разговори у Бечу између представника 13 западних компанија за прераду и производњу нафте и Организације земаља које извозе нафту (ОПЕС) али никакав договор том приликом није постигнут. Како пише Политика, представници западних компанија затражили су двонедељни прекид разговора са произвођачима нафте из Персијског залива „због даљих проучавања ситуације и консултовања“.³³ Такође, и у НИН-у је било речи о чињеници да би Арапи могли ускоро да донесу одлуку о употреби свој најјачег адута – нафте. Према тој процени, пише НИН, на помалу је стварање „блока произвођача нафте“ који ће вероватно користити црно злато као своје оружје према Американцима и оним западним силама које немају довољно разумевања за арапске тежње. Тај блок (термин који су амерички аналитичари почели да користе) не би могао да буде створен да није рата.³⁴ Ратом условљена арапска солидарност повезаће конзервативне режиме, као што је сауди-арабијски, са тако радикалним, као што је либијски. Нафта је, за Арапе, постала сигурно једно од најубоитијих оружја, ако не и најубоитије оружје, које су у том тренутку могли да употребе.

³² Исто.

³³ Западне компаније траже двонедељни прекид преговора, *Политика*, 13. октобар 1973, 4.

³⁴ Четврти рат, *НИН*, 14. октобар 1973, 32-33.

Револтирани чињеницом да на њихова упозорења Сједињене Америчке Државе нису озбиљно реаговале, дана 17. октобра 1973. године, биће одржан, дуго најављивани, састанак у Кувајту на коме су учешће узели министри: Саудијске Арабије, Кувајта, Алжира, Либије, Ирака, Абу Дабија, Бахрејна, Египта, Сирије и Катара. Земље учеснице састанка које располажу половином укупног светског извоза нафте, одлучиле су након дугог заседања, да смање извоз нафте у Сједињеним Државама и другим земљама које подржавају Израел, у Јомкипуском рату.³⁵ Према овој одлуци која је одмах ступила на снагу, извоз арапске нафте смањио се пет одсто тог месеца, а смањиваће се за нових пет одсто сваког месеца све док се Израел не повуче са свих арапских територија окупираних у јуну 1967. године и док се не врате законска права палестинском народу. На основу ове објаве, види се, да су арапске земље сада много јединственије, него у ранијим ратовима, и одлучније да се боре до краја против израелске агресије и средствима које до сада нису користили.

У свету, како преноси југословенска штампа, на ову одлуку арапских произвођача нафте реаговања су била различита. И док су у САД су ову вест доста мирно примили, бар тако звуче изјаве првих људи ове државе, Никсона и Кисинџера, Европа је већ рачунала колико ће је коштати ова нова криза. Јер за разлику од САД који су у “малим” количинама зависили од Арапа, Европа је, с друге стране, потпуно била везана за земље, тј. нафту, из Персијског залива. Она је готово 65 одсто својих потреба за нафтом цирпила са Блиском истока. Према непотпуним проценама, због овог ембарга, Европско заједничко тржиште, Јапан и САД мораће да плате нових 10 милијарди долара за нафту коју буду у будућности куповали од арапских земаља произвођача, на основу одлуке о повећању цена нафте од 17 октобра. Европски платни биланс претрпео би, стога, у једној години ново оптерећење од 5,5 милијарди долара, амерички од 2,5 до 3 милијарде, а јапански од око 2,5 милијарде долара. Криза је тако већ узимала свој данак а тек је почела да се шири.

³⁵Смањење испоруке нафте САД, *Политика*, 18. октобар 1973, 1 ; Велико поскупљење сирове нафте, *Политика*, 18. октобар 1973, 3.

Међутим, САД нису одустале, ни након тих првих анализа и упозорења, од своје политике. Наиме, 19. октобара, Амерички председник Никсон затражио је од Конгреса 2,2 милијарде долара за хитну помоћ Израелу у борби против Арапа, што је још више испровоцирало Арапе. Либија ће због тога већ наредног дана да предложи и да се, поред одлуке о пуној забрани извоза нафте Сједињеним Америчким Државама, донесе одлука да арапске земље повуку своје новчане депозите које држе у америчким банкама.³⁶ Саудијска Арабија је међу првима подржала такав предлог и затражила да се одмах примени. Ускоро су такав став подржале и следиле скоро све арапске земље извознице нафте. Све осим Ирана који је био једина арапска земља која је била против тога да се нафта употреби као политичко оружје. Јер како је изјавио Ирански премијер Ховенда, „нафта је комерцијални продукт, а не оружје“.³⁷

Тако је рат који је буктао на Блиском истоку изазвао је пометњу на међународној сцени али и на светској берзи на којој је дошло до пада вредности акција моћних петролејских компанија. Само на лондонској берзи акционари „British Petroleum-a“ и „Shell-a“ изгубили су за један дан 60 милиона долара. Познаваоци прилика, како у свету тако и у Југославији, тврдили су да би потпуно обустављање испорука петролеја са Блиског истока, који даје једну трећину светске продукције нафте, довело до озбиљније енергетске кризе и не само у САД, него и у земљама западне европе и у Јапану. Холандија, Аустрија, Белгија, Немачка, Британија и Италија су само неке од земаља које су се суочиле са великим проблемима иако је ембарго тек ступио на снагу. У Аустрији се тако на пумпама бензин више није могао точити у канте, већ само директно у аутомобилске резервоаре, а влада у Бечу је разматрала и много ригорозније мере штедње јер је Аустрија имала резерве бензина само за две недеље. И у Британији је с почецима кризе разматрано питање рационисања.

³⁶ Либија предлаже пуну забрану извоза нафте Сједињеним Државама, *Политика*, 19. октобар 1973,3.

³⁷ Иран се не придружује арапском бојкоту, *Политика*, 22.октобар 1973, 4.

Слика 1.³⁸

Слика 2. (Петролеј – стратешко оружје на Блиском истоку)³⁹

³⁸ Убојите цеви, *Политика*, 21. октобар 1973, 1

³⁹ Муцави Мојсије, *Политика*, 28. октобар 1973, 5.

На основу текстова и карикатура (слике 1. и 2.) у југословенској штампи, можемо закључити да су Арапи веровали да би одлука о увођењу ембарга могла проузроковати велики притисак на САД да бар „размисле о последицама помоћи“ Израелу у продуживању агресије против арапских земаља. Иако САД увозе са Блиског истока (углавном из Саудијске Арабије) свега 10 одсто од своје укупне годишње потрошње петролеја, ова мера би требало да их озбиљно погоди јер ће сада ово гориво из других извора морати свакако да плаћају скупље, да би надокнадиле дефицит. Ако би рат потрајао неколико месеци, петројеска криза би могла достићи гигантске размере, јер су, пре свега, европске земље и Јапан готово потпуно зависне од снабдевања петролејом са Блиског истока, писала је Политика.

Стога је у СР Немачкој, влада Вилија Бранта, морала да одржи вандредну седницу како би прво, темељно размотрила последице арапско-израелског рата на тржишту нафте, а затим и умирила купце које је захватила паника због тешкоће у снабдевању. Анализе које је спровела влада показале су да СР Немачкој не прети већа опасност, чак и кад би се десило да испоруке нафте с Блиског истока сасвим престану, јер постоје резерве довољне за 68 дана. Наиме, западнемачка влада је још пре неколико година законски обавезала велике компаније – увознике и продавце нафте и њених деривата - да одржавају одређене резерве, баш за случај тешкоћа какве би сад могле да настану услед рата на песку Синаја и на висоравни Голан.⁴⁰ Међутим, мишљења у влади су се променила када су схватили да ће због блокада Ротердамске луке СР Немачка веома брзо остати без, одавно поручених, количина сирове нафте.

Што се тиче снабдевања потрошача Југославије нафтом и нафтним дериватима, кроз штампу се види, да преовладава уверење да до краја 1973. године не би требало да буде несташница и великих рестрикција. Чланови одбора за енергетику, те највиши економски и привредни стручњаци детаљно су анализирали могућности домаћих угљенокопа, индустрија нафте и гаса, и дошли су до закључка да је ситуација у земљи задовољавајућа. Међутим, нико није могао са сигурношћу да тврди, да ли ће нафте бити у довољним

⁴⁰ Влада умирује купце, *Политика*, 19. октобар 1973, 3.

количинама и почетком 1974. године, те колика ће бити њена цена, уколико Арапи наставе са ембаргом. Процењено је да ће до краја године потребе Југославије у нафтним дериватима износити 10 милиона тона, та да ће та количина стићи до Југославије сигурно јер је СФРЈ осведочени пријатељ арапског народа – обавешатава своје читаоце, о стању у земљи, лист Политика.⁴¹ Занимљива је чињеница да су се вести и актуелности из домаће привреде и економије налазиле увек у рубрикама у средишњем делу новина. На насловним странама готово никад се нису налазиле, осим у случају велике несташнице и раста цена, али и тада су те вести биле малог формата.

Такође је интересантна чињеница, да лист Политика, која убедљиво највише пише о нафтном ембаргу, у периоду од 22 до 28. октобра не доноси ни један текст који би се дотицао те теме. Изгледа да је Јомкипурски рат између Арапа и Израела, који је претио да поприми елементе светског, у том периоду био његова главна тема, те управо због тога у поменутом периоду се највише пише о дешавањима на Блиском истоку.

Али на срећу, рат на Блиском истоку, није још дуго потрајао. Крајем октобра 1973. године он ће ући у своју последњу фазу. Тада ће бити усвојена Резолуција о обустави ватре, да би почетком новембра рат био и званично завршен потписивањем Египатско-Израелског споразума. Међутим, израелска окупација арапских територија ће се наставити.

Последице овог рата биће велике. Како што је напоменуо амерички председник Никсон, уследиће највећа и најозбиљнија криза после Другог светског рата.⁴²

⁴¹ Морамо штедети гориво, *Политика*, 17. октобар 1983, 8.

⁴² Никсон: најозбиљнија криза током протекле деценије, *Политика*, 27. октобар 1973, 5.

МИРИС НАФТЕ

Некада је „Мирис барута“ важио за синоним рата, а данас је то „Мирис нафте“, писала је Политика у једном од својих многобројних текстова посвећено овој теми.⁴³ Тај термин ће се још много пута провлачити по новинама и постати синоним, не само за рат, него и за све што је везано за нафту, њену кризу и последице.

На основу анализе штампе видимо да је крајем октобра петролејска криза директно захватила целу Западну Европу. Холандија ће постати прва у низу европских земаља којој Арапи не желе више да испоручују нафту због њеног „отвореног произраелског става“. Због ситуације у Холандији читава Европа је била у страху. Треба знати да је Ротердамска лука највећа „петролејска славина“ Западне Европе, преко које само у СР Немачку стизало петина њеног увоза нафте, па су се арапске мере против Холандије и Ротердама морале одразити и на снабдевање СР Немачке, али и целе западне Европе. Баш зато, стиче се утисак, свесне ефикасности свог петролејског оружја, Арапи желе да својим мерама против Холандије, у првом реду против Ротердама, заправо индиректно али болно погоде и друге земље Европске економске заједнице (ЕЕЗ)⁴⁴.

Став владе у Хагу је био јасан. У рату на Блиском истоку практиковали су неутралан став, а поред тога и нису дозволили слетање америчких авиона с ратном опремом за Израел, али влада није могла да делује на јавно мњење Холандије, које је из “сентименталних разлога” још увек било наклоњено Израелу. Зато је холандска влада, не би ли заузела позитивнији став према арапским настојањима у садашњој фази блискоисточне кризе, у бриселској комисији Европске заједнице изашла са тезом, да је арапски бојкот против ње намењен Ротердаму, а то значи практично против свих чланова Заједнице, јер с изузетком Енглеза готово сви користе Ротердам као „своју“ увозну

⁴³ Мирис нафте, *Политика*, 12. октобар 1973, 5.

⁴⁴ ЕЕЗ је међународна организација, основана 1957. у Риму, од стране шест држава чланица Европске заједнице за угаљ и челик.

петролејску луку. Холанђани су зато затражили помоћ и солидарност „деветорице“⁴⁵, јер 80 одсто њиховог увоза нафте потиче из арапског света, а 50 одсто холандских рафинерија у Ротердаму, опет, ради за извоз.

Из горе наведеног, видимо, да западнемачко снабдевање нафте зависи умногоме од Ротердама – не само што 20 одсто целокупног увоза „црног злата“ долази преко ротердамске луке (остало преко Вилехелмсхафена, Трста, Марсеља и Ђенове), већ и зато што 50 одсто западнемачког увоза готових горива потиче из рафинерија у Ротердаму, које би ускоро могле да остану без сирове нафте. Природно, Бон је веровао да ће међународне петролејске компаније као и увек до тада, умети да се снађу у новој ситуацији, поготово што им то обећава – више цена и веће зараде. Уосталом три велике компаније „ЕСО“, „British Petroleum“ и „Shell“ – наговестили су да ће у Западној Немачкој од наредне године повисити цене за пфенинг до два по литру („Shell“ је крајем октобра у Западном Берлину већ дигао цену бензину за пфенинг по литру). То је био први, опипљиви знак тешкоћа због арапског потеза против Холандије и Ротердама, односно последица одлука арапских земаља да поскупи сирове нафта.⁴⁶

Питање које се свакодневно провлачило по новинама јесте питање решавања нафтне и блискоисточне кризе које је евидентно погодило целу западну Европу. Дневни лист Политика је тако редовно објављивао текстове својих дописника из престоница највећих западноевропских држава који су преносили стање у „својим земљама“. Тако, на основу текста, сталног дописника Политике из Бона, Ђуке Јулијуса, видимо позитивно реаговање Брантове владе на иницијативу француског председника Помпидуа, који је предложио хитан састанак на врху Европске заједнице – не би ли се заузео јединствени став према садашњој блискоисточној кризи и будућим преговорима о трајном решењу спора. Као и Помпиду, тако и премијер Брант, види да се „деветорица“ морају активније укључити у решавање блискоисточне кризе, јер у том делу света има знатно веће непосредне интересе него две велесиле, поготово када је реч о снабдевању нафтом. Истовремено, Помпидуово становиште – да Западна Европа није постигла свој циљ ако

⁴⁵ „Деветорица“ – девет најугледнијих земаља-чланица Европске економске заједнице.

⁴⁶ Ђука Јулијус, Бојазни због Ротердама, *Политика*, 2. новембар 1973, 3.

се само држи неутрално и по страни у спору, већ мора наћи пут и начин да се што пре активно укључи у решавање кризе – поклапа се, у великој мери, с гледиштима Бранта, а вероватно и Хита, британског премијера. Утолико пре, што су западноевропске земље – у првом реду Бон – дошле у отворен сукоб са Никсоном, Кисинџером и Шлезингером јер нису одобриле америчку политику активне војне подршке Израелу.⁴⁷

Можда је зато арапски потез против Холандије и Ротердама на свој начин посредно убрзао процес изграђивања заједничке политике „деветорице“ према блискоисточном спору. Али тај заједнички договор биће постигнут тек наредне године.

Француска, није била, почетком новембра 1973, погођена петролејском кризом, али озбиљне сртепње су и те како постојале - за читаоце Политике преносио је вести, стални дописник, из Париза Душан Пешић. Танкери су стизали редовно и резерва је било за још два месеца, сведочи он. Оно што је Париз забрињавало, јесу могуће компликације, пре свега, око холандског случаја, а онда и даљи ток збивања на Блиском истоку. Због свега тога, влада је саветовала потрошаче да штеде, да не би дошло и до несташица мазута која посебно важно за пољопривреднике и индустрију.

Такође, почетком новембра нафтни ембарго се прошио, поред САД и Холандије, и на земље у западној хемисфери Земље. То су: Канада, Бахама, Тринидад, Антили, Порторико, Гуам и Јужноафричка Ребулика.⁴⁸ Циљ ове мере је, како се наводи у арапским изворима које је пренела наша штампа, да се затвори свака рупа кроз коју би нафта могла бити реекспортирована у Сједињене Америчке Државе.

У циљу спречавања ове кризе, амерички председник Никсон је обратио Конгресу коме је том приликом да изнео низ „мера и сугестија“ како би се спречила евентуална криза. Суштина свих ових мера је да се расположиве залихе што рационалније користе и да се уведу извесна неопходна, принудна и добровољна, ограничења потрошње у новонасталој ситуацији. Укратко, од Конгреса се тражи да још пре зимског распуста дозволи

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Све мање нафте за САД, *Политика*, 4. новембар 1973, 2.

председнику крајњу границу од 16 до 18 ступњева Целзиуса за грејање америчких пословних зграда, фабрика и стамбених блокова, ограничи брзину кретања аутомобила на 80км/ч, заведе нов временски распоред за школе, универзитете и трговинску мрежу, забрани прелажење погона термоцентра са угља на нафту, постигне знатно смањење броја редовних летова у ваздушном саобраћају, док би се, истовремено приступило разради дугорочних мера за постизање потпуне америчке независности од стране нафте, тј. од нафте са Блиског истока.

Видимо на основу овог текста да се САД озбиљно припремају да престојећу кризу, која је руку на срце њихово становништво најмање и дотакла.

Арапске земље су 8. новембра одлучиле да спроведу пун економски бојкот Португалије, тврди се у арапским дипломатским круговима у Дамаску, а преноси Политика. Ова мера је донета због, како се наводи, „непријатељског става ове земље “ и зато што је територија Португалије послужила као „транзитни центар“ преко кога је стизала помоћ Израелу за време октобарског рата.

Што се тиче југословенског тржишта, пише НИН ⁴⁹, Југославија из својих извора обезбеђује 40 одсто потреба, 30 одсто увози из СССР, а 30 одсто својих укупних потреба обезбеђује увозом нафте из арапских земаља. Иако је она осведочени пријатељ тих земаља, и тај увоз је делимично био доведен у питање, јер су линије снабдевања, па и компаније које посредују, исте као и за Западну Европу. На срећу по Југословене, а према очекивањима, тај проблем ће бити брзо решен договором с Либијском Арапском Републиком, која ће зиме 1973. снабдевати нафтом југословенско тржиште, потврђује лист Политика⁵⁰, Такво решење, међутим, сигурно и коначно, земље западне Европе, у том тренутку, нису могле још да виде. Тако, не чуди много чињеница, што су људи широм Југославије, као уосталом и света, били потпуно у праву када су, изненађени новим ценама течног горива или натписима „Затворено“ на бензинским пумпама, ову најоштрију енергетску кризу у историји, не рачунајући време светских ратова, повезали са „клокотањем“ оружја на Синају и Голанској висоравни.

⁴⁹ Магична моћ нафте, *НИН*, 11. новембар 1973, 36,37,38.

⁵⁰ Либија ће испоручити Југославији све тражене количине нафте, *Политика*, 2. новембар 1973, 1.

Управо је рат на Блиском истоку „крив“ што је поново отпочела јагма за овом сировином. Нафта, та „смрдљива течност“, којој људи вековима нису могли да нађу неку практичну примену нити их је занимало колико је има у дубини земље, претворило се у „црно злато“ за последњих 120-130 година. Њена потрошња у свету је расла вртоглавом брзином. Због које ће угаљ као „краљ“ енергије у првој половини овог века, изгубити примат потпуно: Његов удео је на крају прве четвртине века износио 80 одсто, да би 1973. год. износио 35 одсто. Удео нафте се тако повећао се са 15 на 42 одсто, а земног гаса са 4 на 21 одсто. Зато су најразвијеније земље света још више везане за нафту и за њих овај светски поредак не важи : јер оне више од 60 процената потребне енергије налазе у нафти. Није, дакле, тешко замислити, у каквом би се положају нашле најразвијеније земље када би остале без нафте, пише НИН.⁵¹ Било би то у зимском периоду, равно „малом смаку света. Није цаба политичарима, у западној Европи, застајао је дах када су видели да у цистернама и у резервоарима имају нафте за само неких 65 дана. Само лаици су могли да мисле да је нафта, са својим дериватима, једино саобраћај и грајање: она је и електрична струја из термоелектрана и око 200.000 производа, почев од пластичних плочица до вештачких ђубрива, без којих би највећи део човечанстава гладовао.⁵²

У истом тексту НИН нам даје стање код највећих произвођача нафте на свету те 1973. желећи да нам прикаже колики су они у ствари били потрошачи нафте, сировине којој се смеши нестанак. На првом месту су Сједињене Америчке Државе, где се из земљине утробе сваке године извлачило око 550 милиона тона течности неопходне за модеран живот. Али, САД су далеко највећи светски потрошач енергије тако да су приморане да увозе око 10 одсто годишње потрошње. У Совјетском Савезу је била мало другачија ситуација. Наиме, оне су, у периоду од Другог светског рата до 70-их година XX века, удесетостручио производњу нафте, највише захваљујући новим налазиштима у Сибиру. Тако да је СССР до новембра 1973. године произвео преко 400 милиона тона нафте. Затим су по реду биле, према укупној производњи, Саудијска Арабија са 290 милиона

⁵¹ Магична моћ нафте, НИН, 11. новембар 1973, 36, 37, 38.

⁵² Исто.

тона, Иран са 254, Кувајт са 152, Либија са 105 милиона тона и Ирак, Алжир и Абу Даби, са око 60 милиона тона годишње. Венецуела је производила годишње око 200 милиона тона нафте, Индонезија око 50, Нигерија и Канада око 80 милиона тона. Вреди поменути и Румуне, затим изворе у Чилеу и у Аустралији, и нешто мали број у СФРЈ.

Видимо на основу текстова у штампи да се редовно писало о стању у земљама директно погођеним нафтним ембаргом. Међутим, иако је о ситуацији у САД београдска штампа редовно писала, као о стању у западној Европи, о Јапану је било мало речи. Тек се средином новембра штампа осврће и на ову земљу и преноси стање у њој. У Јапану, која пресудно зависи од нафте, а своје практично и нема (99 одсто добија из увоза, од тога, готово половину из арапских земаља), оскудица горива доживљава се као највећа криза после другог светског рата. Влада Токија предвиђала је смањење укупне националне енергије за једну десетину. Што значи да би готово цела јапанска индустрија била ограничена за 5 до 10 одсто електричне енергије. Јапан би на тај начин био пред великим искушењем јер зна се да Јапан живи од извоза њене индустрије.⁵³

Интересантана је прича коју је, већ више пута поменути Божидар Дикић, изнео у једном од својих текстова посвећено овој теми. Наиме, како он поуздано тврди, петролејски кошмар у свету је однео своју прву жртву : један Јапанац из разочарања због кризе нафте извршио самоубиство. Пошто није био у стању да својим муштеријама испоручи потребне количине горива, начелник продајног одељења једне петролејске фирме у граду Комацу, прекинуо је себи живот. Полио се са 10 литара бензина и запалио се. У опроштајном писму је навео овај 55-годишњи Јапанац да ће његова супруга платити тих 10 литара бензина које је потрошио.⁵⁴

Ова прича о фанатичном Јапанцу је само један од низа покушаја Божидара Дикића да пренесе својим читаоцима важност и озбиљност ове нафтне кризе, која се завлачила у најситније поре, не само јапанског становништво, него и читавог цивилизованог света.

Дана 18. новембра, десет арапских земаља - произвођача нафте, одлучиле су да смање своју производњу нафте. Ова одлука је донесена на основу договора од 17. октобра, када

⁵³ Буђење уз нафту, *Политика*, 17. новембар 1973, 2.

⁵⁴ Петролејски кошмар, *Политика*, 19. новембар 1973, 4.

су земље чланице ОПЕС-а изјасниле потврдно да ће сваког наредног месеца производња бити смањена за нових 5 одсто. Такође, донета је одлука о да се земље Заједничког европског тржишта (ЗЕТ) изузму од децембарских рестрикција на испоруке нафте. Ова одлука арапских произвођача нафте није била очекивана те представља пријатно изненађење за земље ЗЕТ-а. Такође, у саопштењу издатом поводом ове одлуке наводи се да Холандија, САД и друге осведочене присталице Израела, неће бити изузете од рестриктивних мера арапских произвођача нафте.⁵⁵

Ова одлука биће потврђена и на децембарском заседању арапских министара за петролеј у Кувајту где ће, притом, бити најављено и ново смањење производње за нових 5 одсто.⁵⁶ Ова саопштења и даље не потписује Ирак који се не слаже одлуком чланова ОПЕС-а да користе нафту као оружје у борби против Израела.

Као и до сада, и током децембра, у центру пажње су биле вести које су се тичале оскудице нафте и нафтних деривата. Настављање арапског ембарга уз пораст цена сирове нафте и деривата које се подудара са истоваром у западним лукама последњих танкера који су са Блиског истока кренули пре октобарског рата, продубљује иначе јаку независност око енергетике уопште и присиљава многе земље да заводе све оштрија ограничења. У том погледу, Велика Британија, где су и социјална врења најјача, отишла је засад, најдаље. У Лондону су тако најављена за децембар, поред осталог, и принудна скраћивања радне недеље на свега три дана, с тим што ће током следећих 15 дана, када падају и божићни празници, британска индустрија моћи да троши електричну енергију свега пет дана.⁵⁷

Ситауција је тако у Европи било јако лоша, а излаз из кризе се није видео. Поготово после најаве иранског шаха Резе Пахлавија који је крајем децембра саопштио да су земље произвођача нафте из Персијског залива одлучиле да удвоструче цену сирове нафте. И то, почев од 1. јануара 1974. године, када ће купци нафте из овог подручја плаћати произвођачима просечно 11,40 долара за барел, уместо досадашњих 5,09 долара.

⁵⁵ ЗЕТ изузет од ограничења испоруке нафте, *Политика*, 19. новембар 1973, 5.

⁵⁶ Обнавља се месечно смањење производње за 5 одсто, *Политика*, 10. децембар 1973, 1.

⁵⁷ Наставља се арапски бојкот, *Политика*, 17. децембар 1974, 4.

Одлуку о поскупљењу нафте је, како је образложио ирански шаха, базирана на стварним ценама других врста енергетских производа. „Индустријализовани свет мора да схвати“ рекао је Пахвали, „да је ера брзог прогреса, лаких зарада и богаћења уз помоћ јефтине нафте прошла“. ⁵⁸

Нове цене размотриће још једном комплетан састав ОПЕЦ на састанку заказаном за 7. јануар, а затим ће оне бити предочене организацији за развој и економску сарадњу (ОЕЦД), што ће рећи купцима из Западне Европе.

Такође, за крај треба истаћи, да је на овом последњем састанку арапских земаља-произвођача нафте наглашено, да се неће укинути ембарго арапских земаља на испоруке нафте САД и да остаје на снази ембарго на испоруке сирове нафте Холандији. Међутим, Министри девет земаља извозница нафте одлучиле су да уврсте Јапан на листу „пријатељских земаља“ које ће бити поштеђене од смањења испоруке нафте. Све „пријатељске земље“, међу којима се налазе све чланице Европске економске заједнице сем Холандије, затим Јапан, Филипини, Шпанија и све афричке земље биће од 1. јануара 1974. године снабдевене сировом нафтом „готово нормално, под строгим условима да не реекспортују ову сировину земљама које су под ембаргом и не дозволе да нафта изван арапских земаља допре до корисника који су под арапским ембаргом.“ ⁵⁹

⁵⁸ Цене се удвостручују, *Политика*, 24. децембар 1973, 2.

⁵⁹ Повећава се производња нафте за десет одсто, *Политика*, 26. децембар 1973, 1.

Закључак

Блискост нестврстаних земаља уочи ове кризе условиле су да СФРЈ, а самим тим и штампа, посвети посебну пажњу овом догађају. Штампани медији су, сходно томе, посветили велики простор извештавању о свим могућим аспектима нафтне кризе, од детаљног праћења свакодневних догађаја на терену до одлука које су доношене за округлим столовима међународних институција. Посебно место у извештајима београдских новинара имали су ставови политичара, државника и партијских функционера, као и државних институција и друштвено-политичких организација. Став СФР Југославије, која се и те како ангажовала у решавању ове кризе, видимо кроз њено деловање у три правца : у билатералним контактима са арапским, совјетским и америчким званичницима, у деловању у оквиру Покрета несврстаних и деловању ОУН. Наравно, посебну пажњу извештачи ће посветити деловању југословенског председника Тита и његовим контактима и напорима да се криза што пре оконча.

Нафтна криза, изазвана арапским нафтним ембаргом према Сједињеним Државама и осталим произраелски орјентисаним земљама, након Јомкипурског рата, наишла је на оштре осуде широм света али не и на осуде југословенске штампе, која је на нафтни ембарго гледала као на легитимно средство вршења притиска. Разлог таквог става лежи у чињеницама да су тадашње новине заступале ставове званичне државне политике СФРЈ која се у многоме поклапала са политиком арапских несврстаних земаља. Видели смо на основу анализе штампе како су Арапи најзад схватили да би петролејски ембарго, примењен на својеврстан начин, могао представљати ново револуционарно оружје. Оружје које ће, у њиховим рукама, изазвати у развијеном свету, најблаже речено, панику због несташице нафте, неопходне за погон луксузних аутомобила и уопште нормалне токове људске цивилизације.

Тако, на основу текстова које смо анализирали, јасно је било сваком читаоцу да је за Арапе нафта представља огромну моћ. Зато и не чуди што су се они нафтом тукли за

нафту, јер од нафте зависила њихова будућност. То је прави разлог због које су се арапски произвођачи нафте из Персијског залива, одлучили средином октобра 1973. да се послуже петролејом као оружјем притиска против својих непријатеља, притом, желећи да га искористе и као средство за пружање помоћи пријатељским земљама. Сходно томе, непријатељи Арапа неће добијати петролеј, док ће га пријатељи Арапа, у току ембарга, добијати у свим потребним количинама. У ову групу је спадала и СФР Југославија која је тако редовно била снабдевана сировом нафтом. Остале земље које су заузимале неутралан став добијаће исте количине петролеја које су им биле лифероване у току 1972. године.

Резултат такве политике било је огромно повећање цена нафте на светском тржишту у периоду од октобра 1973. до јануара 1974. године. Међутим, оно што видимо на основу овог рада, јесте чињеница, која је била мање позната. Наиме, смањење понуде нафте на светском тржишту било је свега пет одсто од укупне производње нафте, међутим, паника купаца, километарски редови на пумпама и несигурност донесена крвавим ратом, учинили су да се цена нафте готово учетворостручи. Тако су се цене нафте, у поменутом периоду, подигле са неких 2,5\$ по барелу на скоро 13 долара по барелу!

На основу таквих промена цена на светском тржишту нафте, у само неколико месеци, видимо да је арапски притисак успео. Резултати тих промена су били више него видљиви. Јака економска рецесија, дефицити државних буџета, пораст стопе незапослености, само су неки од показатеља уочљивих кроз штампу. Имајући све то у виду, намеће се закључак да ће се стабилније и развијеније земље, попут САД или Јапана, брже опоравати од овог шока, док ће се неразвијеније земље, сиромашне сопственим изворима енергије, спорије опоравити те да ће годинама осећати последице ове нафтне кризе.

Библиографија

ИЗВОРИ :

1. ПОЛИТИКА

2. НИН

ЛИТЕРАТУРА :

- 1. F.William Engdahl, Stoljeće rata - Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak, Zagreb 2003.**
- 2. В.Векарић, Нафта и спољна политика арапских држава,Београд 1977.**
- 3. I. Dekanić, .S Kuludžić, Stoljeće nafte, Zagreb 2002.**
- 4. M.Babić, Izraelsko-arapski ratovi, Zagreb 1982.**